

תשובות קצרות

1. בדיקת תותים לפני אכילתם / הרב יהודה הלוי עמיחי

שאלה | האם יש לבדוק תותים לפני האכילה מפני החרקים שמצויים בהם, ואם כן איך בודקים אותם?

תשובה | בקשתי ממעבדת 'התורה והארץ' שיבדקו עשרות נספקים של תותי שדה (בכל נספק בין שלושים לארבעים וחמישה תותים). הבדיקה נעשתה במהלך חודש שבט. בכל הנספקים הורידו את עלי הפטוטרת עם מעט מהפרי עצמו. לאחר מכן הוכנסו התותים לקערה עם מים וסבון, ועורבבו בה. נעשו ארבע שטיפות. השטיפה הראשונה היא תוצאות של הירק כפי שהיה בנספק ללא כל פעולת ניקוי. השטיפה השנייה מגלה מה נשאר בתות לאחר השטיפה הראשונה, והשטיפה הרביעית מגלה מה נשאר בתות לאחר השטיפה שלישית. להלן התוצאות שהתקבלו מעשרה נספקים:

נספקים	א	ב	ג	ד	ה
שטיפה 1	1 אקרית 15 נשלים	1 פסוק 1 עכביש	5 פסוקים 10 כנימות 2 אקריות	1 פסוק, 7 כנימות, 4 אקריות	4 כנימות 2 טריפסים
שטיפה 2	7 אקריות	1 כנימה	1 פסוק 1 כנימה	1 אקרית 1 פסוק	2 כנימות 2 עכבישים
שטיפה 3	2 אקריות	1 כנימה	נקי	כנימה	נקי
שטיפה 4	נקי	נקי	נקי	נקי	נקי

	ו	ז	ח	ט	י
שטיפה 1	6 כנימות 4 טריפסים	4 פסוקים 3 כנימות 3 טריפסים	4 פסוקים 2 רימות	5 כנימות 3 אקריות 3 פסוקים 2 זבובים.	10 עכבישים 2 טריפסים
שטיפה 2	1 טריפס 1 כנימה	2 כנימות	1 רימה	3 כנימות 2 פסוקים	4 זחל טריפס
שטיפה 3	נקי	נקי	נקי	נקי	3 זחל טריפס
שטיפה 4	נקי	נקי	נקי	נקי	נקי

לאחר בחינת התוצאות אנו רואים שהתותים נגועים בחרקים, ולכן יש לבדוק ולשטוף אותם לפני האכילה. עוד מתברר שבשטיפה הרביעית (לאחר שהתות נשטף שלוש שטיפות) התותים היו נקיים. המסקנה היא שכדי להתיר אכילת תות שדה יש לעשות את הפעולות הבאות:

- א. יש להוריד את העלים הירוקים עם מעט מהתות.
- ב. יש להכניס את התותים לקערה עם מים וסבון ולערבב.
- ג. יש לעשות שטיפות אלו שלוש פעמים, ולאחר מכן לשטוף תחת הברז כדי להוריד את שאריות הסבון.

2. טחינת הדסים הקדושים בקדושת שביעית / הרב דוד אייגנר

שאלה | האם מותר לטחון הדסים שקדושים בקדושת שביעית לצורך שימוש רפואי בהם?
תשובה | עקרונית, אין להשתמש בצמח הקדוש בקדושת שביעית לצרכים רפואיים, כפי שלומדים חז"ל: ¹ 'והיתה שבת הארץ לכם לאכלה - אין עושין מהן מלוגמא'. הפוסקים פוסקים שבצמחים המיועדים לריח יש קדושת שביעית, כי התלמוד הירושלמי הסתפק בכך. ² אמנם, לגבי הדסים, נחלקו הפוסקים האם יש בהם קדושת שביעית, מכיוון שעיקר שימושם הוא למצוות ארבעת המינים ולא לריח. ³ במקרה שבו אנו עוסקים, השואל משתמש בקביעות בהדסים לברכת הבשמים במוצאי שבת, ואם כך יש הסוברים שיש לנהוג בהם קדושת שביעית. לכן לכאורה ייאסר עליו להכין מהדסים אלו אבקה. אולם הכנת האבקה נעשית לאחר שההדסים כבר יבשו, ורוב הריח שלהם פג. בכל השנים, כשהם במצב זה - זורקים אותם לפח, ואין משתמשים בהם לשם הריח כלל. ההגדרה העקרונית של צמחי ריח היא שניתן להריח בהם, לכן במקרה שכבר אין ריח, קדושת השביעית פוקעת מהם, ואזי מותר לאדם להכין מהם כל מה שהוא חפץ. לכן מותר להכין אבקה לרפואה מהדסים אלו.

3. עקירת עצים לטובת עצים אחרים / הרב דוד אייגנר

שאלה | לחקלאי יש פרדס בבעלותו. בחלקו האחד נטועים עצי אשכוליות, ובחלקו השני נטועים עצי תפוזים. החקלאי אינו מעוניין עוד בעצי האשכוליות, והוא כבר אינו מעבד חלק זה של הפרדס, ועקרונית הוא מעוניין לעקור עצים אלו. אולם עדיין הוא מעוניין לעבד את עצי התפוזים. חלק מעיבודם הוא הטיפול במזיקים (זבוב הים התיכון ועוד). מזיקי התפוזים הם גם מזיקי האשכוליות, ולכן הוא חושש שאם הוא לא יטפל באשכוליות, בסופו של דבר ייפגעו התפוזים, ותהיה לו הוצאה כספית שלא לצורך. שאלתו היא: האם מותר לו לעקור את עצי האשכוליות בשמיטה, כדי שעצי התפוזים לא ייפגעו?
תשובה | מובא במשנה: ⁴

1. ירושלמי, שביעית פ"ח ה"א.
2. ירושלמי, שביעית פ"ז ה"ב.
3. ראה קטיף שביעית, עמ' 56 הערה 14.
4. שביעית פ"ד מ"ד.

המדל בזיתים בית שמאי אומרים, יגום, ובית הלל אומרים, ישרש. ומודים מחליק עד שיגום. איזה הוא המדל, אחד או שנים. המחליק, שלשה, זה בצד זה. במה דברים אמורים, מתוך שלו, אבל מתוך של חברו, אף המחליק, ישרש. מן המשנה מובן שנחלקו בית שמאי ובית הלל בחיתוך מספר קטן של עצים, האם מותר להוציא אותם עם השורשים או שמא מותר רק לחתוך אותם ללא הוצאת השורשים. ואולם במקרה של חיתוך מספר רב של עצים, אין להוציאם עם השורשים שלהם, אלא רק לגמום אותם. הפרשנים (ר"ש ורמב"ם) מבארים שמטרת הדילול היא לסייע לעצים הקיימים, אולם מכיוון שהוצאת העץ גורמת בהכרח להכנת השטח שבו העץ היה נטוע לזריעה, נחלקו בית שמאי ובית הלל האם כל הוצאה של עץ נחשבת הכנה לזריעה, או שרק הוצאת מספר רב יותר נחשבת כזו. אולם הוצאת שלושה עצים ומעלה בהכרח מוגדרת הכנה לזריעה.

הפרשנים נחלקו בטעם היתר הדילול בדברי בית הלל: לדעת הרמב"ם,⁵ כדי להתיר דילול, צריך שהבעלים יהיה מעוניין גם בעצים שהוא חותך עצמם, ולא די בכך שהוא מסייע בדילול זה לעצים הסמוכים. ואולם לדעת הר"ש, די בכך שהוא מסייע בדילול זה לעצים הסמוכים כדי להתירו, ודילול זה אינו נחשב לעבודת הקרקע. אולם יותר משלושה עצים, לכל הדעות זו ודאי עבודת הקרקע. הרב קוק זצ"ל⁶ כותב למעשה, שבמקרה שברור שאין בדילול משום תיקון הקרקע, אפשר להקל כדעת הר"ש ומותר לדלל את העצים. במקרה שבו אנו עוסקים, החקלאי אינו מעוניין כלל בצימוח העצים הנותרים אלא רק בהרחקת מזיקי הפרי מן הפירות. נראה שכיוון שמטרתו היא מניעת נזק, ואין לו מטרה בצימוח העצים, מותר לו לחתוך את העצים שאינו מעוניין בהם. אך איסור מראית העין של עבודת הקרקע עדיין חל, ולכן במקרה זה מותר לחתוך את העצים באופן שניכר שאין כאן הכנה לזריעה (כגון חיתוך בגובה והשארת חלק משאריות הגיזום בפרדס).⁷

4. חימום בתנור עצים / הרב אריאל בראלי

שאלה | במקום מסוים רוב התושבים משתמשים בסולר להסקה, וכעת אחד רוצה להסיק בעצים. ההסקה בעצים עלולה לגרום לריח לא נעים לאדם ולכביסה מסביב. האם אפשר למנוע ממנו להסיק תנורו בעצים?
תשובה | זו שאלה בהלכות שכנים. סוג זה של הלכות מאופיין בכך שאין לאדם כוונה להזיק אלא הוא משתמש בשלו וממילא נפגע חברו. חז"ל העריכו את התועלת מול

5. רמב"ם, פיהמ"ש שביעית פ"ד מ"ד; הל' שמתו"י פ"א הי"ח.
6. שבת הארץ, פ"א הי"ח אות ה.
7. דברים אלו הם בלא להיכנס לשאלת חיתוך עצי פרי.

ההפסד, ועל פי זאת הכריעו בסוגיות אלו. לגבי עשן, נקבע שעל המזיק מוטלת החובה להרחיק את העשן מהעיר.⁸ ונחלקו הפוסקים לאיזה נזקי עשן התכוונו חז"ל. המחבר כתב (בשו"ע שם): 'ומיהו לכתחילה מצי מעכב אפילו בעשן שאינו תדיר'. לעומתו, פסק הרמ"א על פי 'תרומת הדשן':⁹ 'ויש אומרים דבעשן שאינו תדיר, אפילו לכתחילה לא יוכל למחות'. הש"ך¹⁰ האריך להוכיח שהלכה כמחבר, וכן צידד 'ביאור הגר"א'.¹¹ והוסיף בעל 'נתיבות המשפט',¹² שכאשר ישנה מחלוקת בנזקי שכנים - על המזיק להרחיק את עצמו. לאור זאת, נראה כי אנשי היישוב יכולים למחות בבעל התנור שלא יסיקו באופן שגורם לריבוי עשן.¹³ ולכתחילה, ראוי שנציגי הציבור יכתבו תקנון מקומי שבו יפורטו האופנים המותרים להסקה, לאחר שיתיעצו עם רב היישוב.¹⁴ יהיה לתקנון זה תוקף של 'תקנות הקהל', וכל מי שיצטרף ליישוב, יגיע על דעת כן.

5. השחתת חומר בחירות / הרב אריאל בראלי

שאלה | האם מותר להשחית פרסומים של מפלגה אשר יש בהם פרסום שקרי והוצאת שם רע על מפלגה אחרת?

תשובה | נקדים ונאמר כי תקופת הבחירות לכנסת היא זמן לביור של הדרכים המעשיות למימוש החזון הגדול של 'ממלכת כהנים וגוי קדוש'. הביור כשלעצמו מבורך, אך יש לדעת לנהלו בגבולות המתאימים. לא ניתן לנהל שיח כאשר צד אחד מאיים על הצד האחר או כופה עליו לשנות את דעתו. הדרך הלגיטימית היחידה לנהל שיח היא לנסות ולשכנע את הצד האחר בצדקת הדרך. ישנו גבול דק בין דברים המותרים בפרסום אודות אנשי ציבור לבין איסור הלבנת פנים. הזהירות נצרכת תמיד, אך במיוחד בפרסום ציבורי אשר יכול לגרום לנזק בלתי הפיך לשמו הטוב של אדם. לכן המפרסם חייב לבדוק שני דברים חשובים. ראשית, אמינות מקורות המידע שלו, ושנית, מידת התועלת שהציבור יפיק מכך.¹⁵ זאת כשם שלגבי שידוך ישנה חובה לספר לתועלת גם דברים שאינם טובים (כמובן, בהקשר המתאים ובמינון הנכון, כפי שמובא בהלכות לשון הרע).

8. שו"ע, חו"מ סי' קנה סעי' לו.

9. תרומת הדשן, סי' קלז.

10. ש"ך לשו"ע שם, ס"ק יט.

11. ביאור הגר"א, לשו"ע שם ס"ק קט.

12. נתיבות המשפט לשו"ע שם, חדושים ס"ק סז.

13. כאמור, בנזקי שכנים אין מדובר על מזיק גמור, שהרי אדם משתמש בתוך שלו, אלא במציאת האיזון הנכון בין צורכי השכנים השונים. לאור זאת, נראה שדווקא ביישוב שיש בו נוהג מקומי לאופן החימום, אפשר לדרוש מהדר בו לחמם כמו שמחממים כולם ולא באמצעות עצים. אך במקום שבו אין נוהג ידוע, לא ניתן למנוע מתושב להשתמש בתנור עצים. זאת בהתבסס על הדעה שנוזקי עשן נאמרו על תנורי תעשייה ולא על תנור ביתי. וזה לשון המאירי (בבא בתרא כג ע"א ד"ה עשן): 'עשן זה שהזכרנו שאין לו חזקה, פירשו בתלמוד המערב דווקא בעשן התדיר כגון נחתומות וצבעות, אבל בכדי צרכו לאפות את פתו ולבשל את תבשילו, אין ספק שאין יכול לעכב'.

14. ע"י בבא בתרא ט ע"א.

15. בייחוד שאנשי הציבור יודעים זאת מראש, ועל דעת כן הם נכנסים לפעילות ציבורית. ראה דברי הרב מאיר בראלי, תחומין לג, עמ' 136-141.

ומכאן לעצם השאלה, האם מותר להשמיד פרסומי תעמולה שיש בהם הוצאת שם רע? בהנחה שאכן מדובר על פרסום שקרי, יש מקום לדון בכך מצד מצוות תוכחה. חלק מהאחריות המוטלת על אדם מישראל היא למנוע מעשי איסור, וזאת הן על ידי תוכחה והן על ידי הפרשה מאיסור. מובא בגמרא¹⁶ היתר לפגיעה בממון חברו כדי להציל אותו מעברה¹⁷, אולם פעולה חריגה זו מותרת רק אם היא נובעת ממניע טהור ונעשית לשם שמים.¹⁸ נראה שבזמן בחירות, תנאי זה אינו מתקיים, כי ישנם מניעים נוספים לפגיעה בפרסומי המפלגה המתחרה. כמו כן, יש לחשוש שפגיעה כזו תגרור תגובה דומה מהצד השני, ואי אפשר לדעת היכן הדברים ייעצרו.¹⁹

לסיכום, בזמן בחירות יש להיזהר מפרסום שקרי, אשר יכול לגרום נזק גדול ופעמים אף ללא יכולת תיקון. ובאופן כללי פגיעה בפרסום שקרי מותרת רק מתוך מניע טהור כדי למנוע נזק, ולכן בהקשר של בחירות, היתר זה אינו מתקיים.

6. פגיעת רכב / הרב אריאל בראלי

שאלה | שכנתי ביקשה ממני לסייע לה ולהוציא לה את הרכב מן החנייה. רכבה נחסם על ידי רכב אחר, שחנה על המדרכה בצורה מסוכנת, והיא נמצאה ליד החנייה זמן רב, בלא יכולת להזיז את רכבה. כאשר נסעתי לאחור שרטתי את הרכב שלה ואת הרכב החונה. האם עלי לשלם על הנזקים?

תשובה | ראשית, יש להבהיר שישנה חובה הלכתית להקפיד על חוקי התנועה והחנייה, ובעל הרכב שחנה על המדרכה בצורה מסוכנת נחשב למזיק. בספר השו"ת 'מנחת יצחק'²⁰ נכתב שמי שמעמיד את רכבו בצורה המסכנת את הולכי רגל, או שמחנה אותו על המדרכה באופן שמאלץ את הולכי הרגל לרדת לכביש, עובר על איסור: 'לא תשים דמים בביתך'; וכן הדין בכל מכשול שיש בו סכנת נפשות.

ראשית, יש לברר האם הפגיעה ברכב החונה מותרת. עקרונית, ישנו היתר לאדם לעשות דין לעצמו, בתנאי שזו האפשרות היחידה שיש לו כדי להגיע לתוצאה הרצויה.²¹ במקרה שלנו, היישום של דין זה מורכב, כי לא ברור כמה זמן על הנהג החסום לחכות. כמו כן, אולי עדיף היה לא לפגוע ברכב ולהזמין גרר ואז לתבוע החזר כספי. לכן לכתחילה, אין היתר לחלץ את הרכב באופן שהרכב החוסם ודאי ייפגע. אך לאחר מעשה, צריך לדון כל מקרה לגופו, ועל הדיינים לברר היטב מה היו האפשרויות לחילוף הרכב. שנית, לגבי התשלום על הנזק שגרם הנהג למכונית של השכנה. אם מדובר על נזק מועט נראה שהוא פטור, שכן הוא סייע לה. הוא לא התרשל, ועשה ככל יכולתו כדי להוציא את הרכב מן החנייה. לאור זאת ישנה הערכה שהסכמת הנהג לסייע היא על דעת כן שלא

16. ברכות כ"ע"א.

17. שו"ע, יו"ד סי' שז סעי' א.

18. סמ"ע, חו"מ סי' תכ"א ס"ק כח.

19. באור הלכה, סי' תרח סעי' ב.

20. מנחת יצחק, ח"ח סיק קמח.

21. שו"ע, חו"מ סי' ד סעי' א.

ייזוק, ואף שלא דובר על כך בפירוש נראה שכאשר הנזק מועט, השכנה הסכימה לכך.²² לכן יש לפטור אותו מתשלום.

7. השבת אבדה של מעטפת כסף או המחאה שרשום עליהן שם / הרב אביעד תפוחי שאלה | א. מצאתי סכום כסף בשקית עם פתק ובו רשום שמו של אדם שאני מכיר, האם עלי להחזיר את הכסף לאותו אדם? ב. מצאתי המחאה חתומה האם עלי להחזירה למוטב?

תשובה | א. אין להחזיר את הכסף לאדם ששמו רשום בפתק, שמא אינו הבעלים של הכסף, ואולי הבעלים התכוון לתת לו ועוד לא נתן, מפני שהתחרט או מסיבות אחרות. יש להכריז על המציאה, ובעליה יבוא וייתן את סימניה.

ב. כתב השו"ע (ח"מ סי' סה סעי' ו) שהמוצא שטר שיש בו אחריות - לא יחזיר, שכיוון שנפל, יש לחשוש שהשטר כבר נפרע, והמלווה והלווה עושים קנוניא לטעון שאינו נפרע כדי לגבות מהלקוחות. ואם אין בו אחריות ואי אפשר לגבות בו מלקוחות - לכל הפחות יש לחשוש שהשטר פרוע, ולכן יחזיר למלווה רק אם הלווה מודה שאינו פרוע. בנוגע להמחאות, כתב ה'פתחי חושן'²³ שאין לחשוש שהוא פרוע, שאם כן הייתה מתנוססת עליו חתימת הבנק, וממילא יש להחזיר את המחאה למוטב.

8. חלוקת ירושה / הרב אביעד תפוחי

שאלה | איך ראוי לחלק את הנכסים בצוואה, אם יש לאדם כמה בנים וכמה בנות, והוא רוצה שכולם יקבלו, וכן הוא רוצה לתת חלק מכספו לצדקה?

תשובה | הגמרא (ב"ב קלג ע"א) אומרת שיש איסור להעביר נכסים מן היורשים ולתת אותם לאחרים, וכן פסק השו"ע (ח"מ סי' רפב סעי' א). יש לדון בכמה עקרונות של דין זה.

א. משמע בגמרא (כתובות נג ע"א) שהאיסור שייך גם כאשר מעבירים רק חלק מהנכסים.

יש²⁴ שפסקו כן למעשה, ואסרו להעביר אף מקצת מהנכסים, מלבד במקרים מיוחדים. אמנם אחרונים רבים²⁵ פסקו שמותר להעביר את הנכסים למטרות אחרות, אם האדם משאיר חלק חשוב מנכסיו שיתחלקו על פי דיני הירושה הרגילים. שיעור החלק הזה

22. מקרה דומה, שבו פסק הרב וייס על פי אותו העיקרון, הוא מקרה של דייר בבית משותף, ששכר פועלים לשפץ את ביתו, והם הזיקו לאחד השכנים (שו"ת מנחת אשר ח"א סי' קיג). על פי הדין, השכן אינו חייב לפצות את שכנו, והאחריות מוטלת על הפועלים. בכל זאת, חייב הרב וייס את המזמין לפצות את שכנו, כיוון שהשיפוץ דרש את הסכמת השכנים, ובהסכמתם לשיפוץ יש מעין התניה שכל נזק שייווצר יהיה באחריות המשפץ.

23. פתחי חושן א, סי' ז סעי' יז.

24. שו"ת חת"ס, ח"מ סי' קנא, התיר להעביר נחלה רק אם אין לאדם בנים, שאז 'הקב"ה מלא עליו עברה', ולכן מותר לו לדאוג לעצמו לפני שדואג לבניו. ועיין עוד לקמן.

25. קצות החושן, בשם תשב"ץ, סי' רפב ס"ק א; אגרות משה, ח"מ ב סי' מט. ייתכן שהגמרא הנ"ל מדברת במקרה שבו השאירו רק מעט ליורשים.

תלוי בגודל הירושה ובמצבם הכלכלי של היורשים. אך מן הראוי לעשות כן רק כאשר יש צורך חשוב או צורך מצווה בחלוקה זו.²⁶ ולכן מותר לאדם תת חלק מנכסיו לצדקה, כל עוד משאיר חלק חשוב ליורשים.²⁷

ב. מוכח בגמרא (כתובות נג ע"א) שיש איסור העברת נחלה אף אם נותנה בעודו בחיים,²⁸ לכן כתבו האחרונים שאף מי שנותן בעודו בחיים צריך להשאיר שיעור חשוב ליורשים, אך יכול לעשות כן גם לא לצורך חשוב או לצורך מצווה.²⁹

ג. מבואר בגמרא (שם) שכיון שמצווה לתת לבת נדוניה כדי לסייע לה להינשא, לכן אין בנתינה לה מכספי הירושה איסור של העברת נחלה. לכן הטוב ביותר הוא לתת לבת את חלקה בשעת נישואיה, ומטעם זה נהגו בדורות קודמים לתת לבת שטר חצי זכר בשעת נישואיה.³⁰ אמנם אם לא נתן לבתו בשעת נישואיה, מותר להקל ולכתוב בצוואה להעביר לה סכום מסוים, כל עוד משאיר חלק חשוב ליורשים, כנ"ל.³¹

9. עד היכן מגיעה סמכות המלך

שאלה | הרמב"ם³² כותב שלמלך יש רשות לדון ואף להרוג אנשים, שלפי גדרי המשפט והצדק עלולים לחמוק מעונש. נראה לי שהלכה זו נותנת למלך סמכות בלתי מוגבלת לעשות ככל העולה על רוחו, באמתלה שכך הוא דין תורה. מי יפקח על המלך וירסן אותו? האם הלכה זו אינה מעודדת עריצות? מה גם שעל פי ההלכה, הרוגי מלכות - ממונם הוא למלך. אם כך, בוודאי עלול להיות למלך אינטרס להוציא להורג אנשים, ביודעו שממונם יגיע ישירות אליו.

תשובה | אנו מקווים בעזרת ה', שמלך ישראל יעמוד באמות מידה מוסריות גבוהות ביותר, כמו שכותב הרמב"ם³³:

ובכל יהיו מעשיו לשם שמים, ותהיה מגמתו ומחשבתו להרים דת האמת, ולמלאות העולם צדק, ולשבור זרוע הרשעים ולהלחם מלחמות ה'.

26. שבט הלוי ד, ס' רטז; אף על פי שהפוסקים המובאים בהערה הקודמת לא כתבו כן, מסתבר טעמיה.

27. פתחי תשובה, לשו"ע חו"מ ס' רפב ס"ק א; אגרות משה, חו"מ ב, ס' נ.

28. לכאורה קשה, שהרי ודאי מותר לאדם לתת מנכסיו בחייו לכל מי שירצה. ויש לומר שהאיסור לתת בעודו בחיים שייך רק כאשר נותן במטרה להעביר נחלה מהיורש. כן נכתב בפתחי חושן, כרך ט, פרק ד הערה ב.

29. שו"ת חתם סופר, שם בסוף התשובה.

30. משמעות השטר הוא שהבת תיטול בנכסי המוריש כמחצית משווי הנכסים שיטול כל אחד משאר האחים. עיין תחומין ד, במאמרו של הרב זלמן נחמיה גולדברג שליט"א שממליץ לחזור למנהג זה.

31. אג"מ, אבהע"ז א ס' קי; וכן משמע בציץ אליעזר, ה ס' כז.

32. רמב"ם, הל' מלכים פ"ג ה"י.

33. רמב"ם, הל' מלכים פ"ד ה"י.

ממילא לא יהיה חשש שישתמש בסמכויותיו שלא כדין. השאלה היא על שיטת הרמב"ם, על כן נרחיב בעיקר בשיטתו.³⁴

מדן תורה, למלך יש רשות ענישה משני טעמים:

א. מורד במלכות - מי שעבר על ציווי המלך או שמבזה או מחרף את המלך,³⁵ המלך רשאי להכותו ואף להרוג אותו; אבל אין לו רשות להפקיר את הממון של המורד.

הצורך בראיות - בספר 'מזל שעה'³⁶ נכתב שצריך עדים והתראה, רבי יצחק מפוזנא³⁷ כתב שאין צורך בכך, אלא די בראיה פחותה.

מי דן את המורד? ה'תוספות'³⁸ כותבים שתי אפשרויות: 1. צריך לקבל עדות בבית דין שהוא מורד, אך הדין עצמו נעשה על ידי המלך.³⁹ 2. צריך גם דיון בבית דין.⁴⁰

ב. ענישה להעמדת הדת על תילה ולתיקון העולם - מדברי הרמב"ם⁴¹ נראה שסמכות זו מוגבלת להרחבת דיני הראיות, דהיינו די לו בראיה פחותה כמו עד אחד. הרמב"ם⁴² מוסיף שהודאת החשוד היא כראיה מספקת. זאת ועוד, דין זה מוגבל לחשודים ברצח בלבד, ולא בשאר העברות. הרמב"ם⁴³ מוסיף שהמלך רשאי להרוג אף אחראי לרצח, לדוגמה מי ששלח שליח לרצוח וכדומה.

מקור הסמכות להרוג - עולה השאלה מניין הסמכות של המלך? ה'חתם סופר'⁴⁴ תולה זאת בסמכות הציבור להחרים.⁴⁵ הרב ישראל זצ"ל⁴⁶ הרחיב וכתב שסמכות המלך תלויה בהסכמת העם בזמן ההמלכה.⁴⁷

למי שייך רכוש הנהרגים? הרמב"ם⁴⁸ קובע: 'הרוגי המלך ממונן למלך'. המאירי⁴⁹ סובר שדין זה נאמר רק במורד במלך ולא במי שנענש לתיקון הדת.

טעות בדין המלך - אם המלך טעה בדינו, נראה שהוא צריך לחזור בו כפי שבית דין היו חוזרים בהם.⁵⁰

-
34. ראה מה שהאריך הרב וולדנברג בספרו הלכות מדינה, שער ג פרק ה.
35. רמב"ם, הל' מלכים פ"ג ה"ח.
36. ספר מזל שעה, פרשת בשלח.
37. שו"ת רבי יצחק מפוזנא, סי' לח.
38. תוספות, סנהדרין לו ע"א ד"ה רבה.
39. כך היא גם דעת הר"ן, בחידושים סנהדרין שם, ופשטות דברי הרמב"ם, הל' מלכים פ"ג ה"ח.
40. וכן היא הכרעת מהר"ץ חיות, בספרו תורת הנביאים.
41. רמב"ם, הל' מלכים פ"ד ה"י.
42. רמב"ם, הל' סנהדרין פי"ח ה"ו.
43. רמב"ם, הל' רוצח פ"ב ה"ד.
44. שו"ת חתם סופר, או"ח סי' רח.
45. בעניינה האריך הרמב"ן, בחיבור 'משפט החרם'.
46. ס' עמוד הימיני, סי' ט ס"ק י.
47. ראה מהלכים דומים אצל מהר"ץ חיות, בספרו תורת הנביאים; וכן עולה מדברי הרא"ה קוק, בשו"ת משפט כהן, סי' קמד.
48. רמב"ם, הל' מלכים פ"ד ה"ט.
49. מאירי, סנהדרין מט ע"א.
50. אמנם מצאנו בטובי העיר שנתקבלו לדין גם על הטעות, אך לגבי מלך לא מצאנו חידוש מעין זה, ועל כן נראה מסברה שהדין בתוקף רק כשהוא דין אמת. אמנם לא מצאנו לכך מקור מפורש.

ביטול החלטת המלך על ידי העם - בספר 'משפט החרם' הרמב"ן כותב שהעם יכול לבטל את החלטת המלך, וכך נעשה כאשר יונתן בן שאול נפדה על ידי העם. על פי זה, אם ההחלטה תהיה בלתי סבירה, העם יבטל אותה.⁵¹

סיכום: סמכויות המלך אינן בלתי מוגבלות. הוא יכול לדון את הפוגע בכבודו אבל הוא צריך ראיות, ב' עדים או לפחות עד אחד או הודאה. ויש אומרים שאין לו סמכות לדון בכך בעצמו אלא צריך סנהדרין שידונו בכך. הוא גם יכול לדון את העובר על דיני התורה בראיות פחותות, אך רק לצורך תיקון העולם, ודין זה מוגבל רק לרציחה או לרצח עקיף. לדעת ה'מאירי', ממון הנענש אינו מגיע למלך אלא רק ממון של מורד במלכות. אם המלך טעה בדינו, נראה שהדין חוזר. מעבר לכל ההגבלות הללו, בסמכות העם לבטל את החלטות המלך.

10. גזלה מגוי

שאלה | אדם לקח רכוש גוי ללא ידיעתו, משום שטעה לחשוב שהדבר מותר, ועכשיו הבין שעבר על איסור.

1. האם עליו להשיב את הגזלה או הגנבה?
2. אם אינו יכול להשיבה, כגון שאינו יכול למצוא את הגוי או אינו יודע מי הוא, מה עליו לעשות עם הגנבה? האם עליו לשרוף אותה או שמותר לו להשתמש בה?
3. אם הגנבה כבר אינה ראויה להחזרה כמות שהיא (כגון טלפון נייד שהתיישן מרוב שימוש אצל הגנב, והגנב לא ירצה לקבלו כלל שהרי אין לו צורך בו), האם יש חיוב להחזיר את שווי הגנבה?

תשובה | 1. אסור לגנוב ולגזול מגויים,⁵² והגונב מגוי חייב להשיב את הגנבה.⁵³

2. אין לשרוף את הגנבה. לגבי השימוש בגנבה, יש להבחין בין מקרה שידוע מי הנגזל לבין מקרה שלא ידוע מיהו: א. אם ידוע מי הנגזל, יש לנסות למצוא אותו. בשאלה האם הגזלן צריך להוציא ממון על כך נחלקו הדעות. מדברי הש"ך⁵⁴ עולה שהגזלן צריך להוציא ממון על כך, ולדעת סמ"ע⁵⁵ יש לחלק בין נגזל הנמצא במקום קרוב, ואז צריך להוציא ממון כדי לאתרו, לבין נגזל שנמצא במקום רחוק, ואז אינו צריך להוציא ממון לשם כך. לדעת 'חזון איש',⁵⁶ הגזל אינו צריך להוציא ממון על כך. בספר 'פתחי חושן'⁵⁷ נכתב שכדי לצאת ידי שמים, יש להוציא ממון על כך בכל מקרה. ב. אם לא ידוע מי הנגזל, נראה שיש לעשות בסכום שנפחת משווי של החפץ הגזול 'צרכי ציבור', דהיינו

51. אמנם אין הכרח שזו גם דעת הרמב"ם.

52. שו"ע, חו"מ סי' שמח סעי' ב; שם שנט סעי' א; פתחי חושן, הל' גזלה פ"א ס"ב.

53. שו"ע, חו"מ סי' שמח סעי' ב; בית שמואל, סי' כח ס"ק א, וכן הסכימו לו הרבה אחרונים. גם לפי נתיבות המשפט, סי' שמח ס"ק א, יש חיוב מדרבנן. דלא כפתחי חושן, הל' גזילה פ"א סעי' ב, שכתב שדעת רוב הפוסקים שאין להשיב, וראו עוד שו"ת משפטי ארץ, הלכות גזל עמ' 178.

54. ש"ך, חו"מ סי' שסז ס"ק ג.

55. סמ"ע, חו"מ סי' שסז ס"ק ג.

56. חזון איש, ב"ק סי' כ ס"ק ח.

57. פתחי חושן, הל' גניבה פרק ד הערה יב.

צרכים המיועדים לטובת הכלל,⁵⁸ כגון בניית מקוואות⁵⁹ או שאר צרכי ציבור חשובים.⁶⁰ עקרונית, את החפץ עצמו יש לשמור למקרה שיימצא הנגזל. אמנם נראה שבמקרה זה, יש שיטות באחרונים שאין צריך השבה; ואם בלאו הכי אינו יודע למי להשיב, מותר לו להמשיך להשתמש בחפץ, וייתן את שווי כולו לצורכי רבים, כדי לצאת ידי שמים. ייתכן גם שלחזור בתשובה על עברת הגזל יהיה מותר להסתמך על העצה המקובלת בדיני אבדה: לרשום את שווי החפץ ופרטיו ולהשתמש בו, כדי להחזיר את שווי אם ימצא בעל החפץ.⁶¹

3. לפי ההלכה, התשלום נקבע לפי ערך החפץ בזמן הגנבה, ולכן במקרה זה יש להעריך כמה היה שווה החפץ בזמן שנגנב.⁶²

11. משכיר המכניס פועלים לבית

שאלה | אנחנו זוג צעיר ושכרנו השנה דירה. יצאנו מן הדירה לפני הזמן, לקראת סוף חוזה השכירות שלנו. עדיין נשארו בדירה חפצים שלנו והיו לנו עוד סידורים לעשות בדירה. שילמנו מחיר מלא על כל הזמן עד סוף חוזה השכירות. בעל הבית רצה לעשות שיפוץ בדירה, ואנחנו לא הסכמנו שיכניס אליה פועלים, כי כאמור היו לנו עוד דברים לסדר והיו בה עוד חפצים. על אף שלא הסכמנו, הוא הכניס פועלים ושיפוץ את הדירה. הוא גם לא הסכים להחזיר לנו את דמי השכירות עבור זמן השיפוץ. מראש סיכמנו שבתשלום הארנונה בעל הבית ישלם רבע מהסכום. בגלל שבעלי היה בשירות סדיר חלק גדול מהתקופה, הוא קיבל פטור מלא מהארנונה, ובסך הכל נשאר לנו לשלם בערך 500 ₪ מהתשלום המלא.

1. האם בעל הבית צריך לשלם את החלק שלו מהסכום המלא של הארנונה, או מהסכום לאחר ההנחה? לו לא מגיעה הנחה.

2. אם עליו לשלם מהסכום לאחר ההנחה, וממילא החוב לארנונה חל עלינו, האם מותר לנו להימנע מלשלם את חלקנו בארנונה וכך בעצם 'להכריח' אותו להחזיר לנו חלק מדמי השכירות בזמן השיפוץ?

תשובה | שאלה זו צריכה להתברר בבית דין שישמע את שני הצדדים, אבל נעיר בקצרה שתי הערות בעניין השאלות שנשאלו:

1. ייתכן שבעל הבית לא היה אמור לשלם לפי ההנחה, שהרי אתם קיבלתם הנחה ולא הוא, והיה מקום לברר ביסודיות כיצד נקבעה החלוקה שביניכם ומדוע נקבעה כך. גם אתם אינכם יכולים לדעת בוודאות כמי האמת. דבר זה צריך להתברר בבוררות מוסכמת, ואתם יכולים לעכב את התשלום עד לביורור.⁶³

58. שו"ע, חו"מ סי' שסו סעי' ב.

59. שו"ת אגרות משה, חו"מ ח"א סי' פח.

60. ראו שו"ת משפטי ארץ, גזל עמ' 219.

61. שו"ת משפטי ארץ, ב עמ' 275.

62. שו"ע, חו"מ סי' שנד סעי' ג.

63. שו"ע, חו"מ סי' ד סעי' א.

2. אסור לבעל הבית להכניס פועלים לדירה ללא הסכמתכם כל זמן שאתם עדיין שוכרים אותה,⁶⁴ אף על פי שאינכם גרים בדירה, וכל שכן אם עדיין יש לכם חפצים בדירה ואתם עדיין מגיעים אליה לפעמים. אם נכנסו פועלים, יש מקום לניכוי שכר דירה על הזמן שהמשכיר נהנה מן הדירה לצרכיו,⁶⁵ ולכן אתם יכולים לעכב אצלכם סכום שאתם חייבים לבעל הבית עד לבירור העניין אצל בורר מוסכם.⁶⁶

12. זיכוי ממס על תשלום לבית הכנסת / הרב יואל דומב

שאלה | אני חבר בבית כנסת ומשלם דמי חבר שנתיים, שהם תנאי לחברות בקהילה. בגין תשלום זה אני מקבל קבלה על 'תרומה'. האם מותר לי לקבל בגינה זיכוי ממס הכנסה?

אני חושש שכיוון שתשלום זה הינו חובה, והשימוש בכספי ה'תרומות' האלה הוא בעיקר לניקיון וחשמל, כמו גם לפעילויות לחברים וכדומה, אלה בעצם דמי חבר. נראה לי שהעמותה טועה בכך שמוציאה קבלות על 'תרומה', ועל כן ראוי שלא להגיש אותם למס הכנסה כדי לקבל זיכוי. אמנם אם אגיש את הקבלות למס הכנסה, מובן שאקבל זיכוי, ואם כן כנראה הדבר מותר מעיקר הדין. אם מעיקר הדין מותר להגישן, האם נכון להחמיר ולא להגיש או שזו חומרה של שטות?

תשובה | בסעיף 46 מפקודת מס הכנסה נאמר:

אדם שתרם בשנת מס פלונית סכום העולה על 180 ש"ח לקרן לאומית, או למוסד ציבורי כמשמעותו בסעיף 9(2) שקבע לעניין זה שר האוצר באישור ועדת הכספים של הכנסת, יזוכה מהמס שהוא חייב בו באותה שנה בשיעור של 35% מסכום התרומה.

המחוקק בוודאי קבע הנחת מס אף שידע שתרומות כאלו אינן תמיד לצורכי עניים אלא גם עבור תשלום משכורות, ניהול, תקורה ושאר הוצאות נלוות של ארגונים. אם בית הכנסת שלכם מנהל פעילות של צדקה, ובשל כך רשאי לקבל תרומות על פי סעיף 46, מותר לתרום לו ולבקש זיכוי על פי חוק. משום כך אתה רשאי לקבל זיכוי ולהשתמש בו לצרכיך.

אולם שאלתך היא האם נכון בכל זאת להחמיר. נראה שהתשובה לכך תלויה בשאלה האם תשלומי בית הכנסת לפעילות שוטפת נקראים 'תרומה' על פי ההלכה. שאלה זו נידונה בפוסקים, בנוגע לאפשרות של פירעון חובות בית הכנסת מכספי מעשר.

64. רמ"א, חו"מ סי' שיב סעי' א.

65. שו"ת תשובות והנהגות ח"ג, סי' תסז, שצריך המשכיר להעמיד לשוכר מקום אחר באותו זמן.

66. שו"ע, חו"מ סי' ד סעי' א.

האחרונים נחלקו בכך: לדעת שו"ת 'בית דינו של שלמה'⁶⁷ וכן שו"ת 'מטה משה'⁶⁸ אין לפרוע חובות בית הכנסת מכספי מעשר. זאת כיוון שמדובר בחובה להחזיק את בית הכנסת ואת משרתיו (חזן, רב וכו'), ואין לפרוע זאת ממעשר. לעומת זאת בעל 'פני יהושע'⁶⁹ נוטה להקל ולהתיר שימוש במעות מעשר כדי לפרוע חובות בית הכנסת. לפי דברי ה'פני יהושע', גם ההלכה מכירה בתרומה לתשלומי בית הכנסת, ולכן אין מקום להחמיר וניתן לנכות אותה לצורכי מס הכנסה ולקבל זיכוי. לעומת זאת לפי דברי המחמירים, אין לראות בתשלומים אלו תרומה, אולם גם לדבריהם, נראה שתוכל להגיש את הקבלה ולקבל זיכוי - היות שהחוק רואה בזה תרומה. ומכל מקום, אם תרצה להחמיר ולא ליהנות מהזיכוי לצרכיך, תוכל להשתמש בזיכוי לצורכי צדקה. בכך נראה שתצא גם ידי חובת המחמירים בעניין זה.

13. מסירת מידע לרשות המיסים / הרב שלמה אישון

שאלה | תושב חו"ל רכש דירות בבניין שלנו ולא העביר אותן על שמו, אלא רשם הערת אזהרה בטאבו. עובדה זו מזיקה לנו ומפריעה להוצאת היתרי בניה וכדומה. הוא מצדו נמנע להעביר על שמו בטאבו, כנראה משיקולי מיסוי. האם יש איסור ובעיה בדיווח על כך לשלטונות המס?

תשובה | על פי ההלכה מותר למסור לשלטונות המס מידע על מעלימי מס, בתנאים המופיעים בספר 'חפץ חיים', שעיקרם:

1. לדיווח קדם ניסיון של המדווח להאיר את עיניו של מעלים המס כי העלמת המס מנוגדת לחוק ולהלכה.

2. האדם ראה בעצמו את העלמת המס, ואינו מסתמך בדבריו על מידע שהגיע אליו מאדם אחר.

3. המעשה שעליו מדווח הוא העלמת מס וודאית ולא ניתנת לפרשנות אחרת. לדוגמה, אם ראה בעל מלאכה לוקח כסף ואינו מוציא קבלה, אף על פי שסביר להניח כי נעשתה כאן עברה - אין זה ודאי, שכן ייתכן שבעל המלאכה יוציא קבלה לאחר מכן. אלא אם שמע בעצמו את בעל המלאכה אומר שאין בכוונתו להוציא קבלה על הסכום שקיבל - אזי ודאי יש בכך העלמת מס.

4. הדיווח חייב להיות מדויק. אסור להוסיף פרטים או פרשנות כלשהי על העובדות.

5. הדיווח אינו מגיע מתוך רצון לנקום אלא מתוך מניעים ראויים.

6. המדווח אינו מעלים מס בעצמו.

אם לא התקיימו התנאים לעיל, יש לחפש שיטות אחרות, שמותרות על פי ההלכה, כדי למנוע את הנזק שגורם קונה הדירות באי רישומן בטאבו, וכדי להביאו לפצות אתכם על הנזק שכבר גרם.

67. שו"ת בית דינו של שלמה, יו"ד סי' א.

68. שו"ת מטה משה, ח"ה סי' תתרטו.

69. שו"ת פני יהושע, או"ח סי' ב.

14. הנחה בארנונה לדירה מחולקת / הרב אורי סדן

שאלה | חייל בשירות חובה זכאי לקבל מהעירייה הנחה מלאה בארנונה על הדירה שבבעלותו או בשכירותו. מה יעשה חייל ששוכר דירה אחת מתוך דירה שמחולקת לשתיים? בעירייה היא רשומה בתור דירה אחת, וממילא חשבון הארנונה הוא חשבון אחד.

תשובה | על פי החוק (תקנות הסדרים במשק המדינה [הנחה מארנונה], תשנ"ג-1993:סעיף 14.ד) חייל זכאי להנחה גם אם אינו מתגורר לבדו בדירה אלא הוא בה 'דייר משנה'. כדי לצמצם את ההנחה לצורכי החייל, ההנחה מוגבלת עד 70 מ' ראשונים (אלא אם כן הוא מתגורר בהם עם יותר מארבע נפשות). כיוון שהדירה מפוצלת הרי שמעמדו של החייל הינו לכל הפחות כדייר משנה בדירה הכפולה, ועל כן זכאי הוא להנחה על 70 מ' ראשונים. במצב זה אין הונאה, שכן העירייה אינה מכירה בפיצול, וממילא מבחינתה החייל באמת 'דייר משנה'; אלא שבהסכמים פנימיים בין המחזיקים בדירה, הוא אינו מורשה להשתמש בכל הנכס אלא רק בחלקו. מבחינת העירייה אין לכך משמעות. (איני דן כאן בשאלה האם עצם הפיצול בדירה מותר על פי ההלכה אף שהוא מנוגד לחוק. שאלה זו דורשת הרחבה רבה יותר, היות שהיא מצריכה דיון במעמד ההלכתי של חוקי התכנון הנאכפים ושאינם נאכפים).

15. ריבית בעקבות איחור בתשלום על נסיעה / הרב שלמה אישון

שאלה | לאחרונה נשאלתי האם מותר לשלם לכביש 6 ריבית בעקבות פיגור בתשלום על נסיעה. כידוע, מפעילת כביש 6 היא חברה פרטית, ולא שייך בה 'דינא דמלכותא'. בבירור שעשיתי אין 'היתר עסקא' לחברה, ולצערנו פעמים רבות קורה שאדם שוכח לשלם את החיוב והוא נאלץ לשלם את הריבית. האם יש בכך איסור?

תשובה | ריבית על איחור בתשלום אסורה, אף אם היא נעשית בדרך של הטלת קנס הגדל ככל שהעיכוב בפירעון נמשך. וכך נפסק להלכה ב'שלחן ערוך' (יו"ד סי' קעז סעי' טז):

אם חייב עצמו לתת למלוה כך וכך בכל שבוע בעוד שמעכב ממנו, הרי זה רבית גמור. הגה: אף על גב דכתב לו כך דרך קנסא. אם לא אפרע לך לזמן פלוני אתן לך כל שבוע כך וכך, ואף על גב דאם היה פורע לו בזמנו לא הוי כאן רבית כלל, מ"מ הואיל וכתב לו ליתן לו קצבה בכל שבוע ושבו, הוי רבית גמור. (רוב הפוסקים). וכן עיקר, אף על גב דיש מקילין והתירו ללוות ברבית בדרך זה. ואמנם יש שכתבו שכאשר החייב מעכב את פירעון החוב שלא כדין, למרות תביעות של בעל חובה, הרי הוא נחשב כגזלן ומותר לקנוס אותו, אף אם מדובר בקנס מתרבה. כך כותב רבי יוסף שאול נתנזון,⁷⁰ ומבאר שאין בתשלום ריבית על עיכוב פירעון משום איסור ריבית:

70. שו"ת שואל ומשיב תנינא, ח"ד סי' קכג.

דהרי לא הלווה כלל, וזה עיכב מעותיו, ואף דמעכב כיסו של חבירו פטור, אבל משעה שתבעו שיחזיר לו צריך להחזיר לו ואין בזה משום ריבית דהו"ל כגזלן... וצריך לתת הריבית.

כך פסק גם הגרש"ז אורבך זצ"ל (שו"ת מנחת שלמה תנינא, סי' עא):

לענין קנסות הנהוגים בגמ"חים אשר הקנס הוא לפי ערך הזמן, שכשמאחר בהחזרת ההלוואה חצי שנה משלם שקל אחד, וכשמאחר שנה משלם שני שקלים. וטענו רבים שדינו כריבית ולא כקנס, י"ל דכיון שאחר שהגיע זמן הפרעון יכול הגמ"ח לגבות החוב, נמצא דלאחר הזמן הו"ל כגזילה אצלו, ואין כאן שכר המתנת מעות כי אם שיעור גודל העוולה, ועל עוולה של חצי שנה משלם רק שקל אחד, ושל שנה שלמה משלם שני שקלים...

וכן נכתב בשו"ת 'להורות נתן' (ח"ג יו"ד סי' נד):

נראה דכל זה אם לא תבעו המלוה אלא שהלוה עיכב את הממון בלא נטילת רשות דעדיין לא נכנס לכלל עושק. אבל אם המלוה תובע את הממון והלוה כובש את הממון אצלו בחזקה דהוי עושק... הנה בכה"ג נראה דכיון דהוי גזלן מותר ליתן ריבית על הזמן שעשקו בחזקה. דאף על גב דמתחלה באה לידו בדרך הלוואה מכל מקום כשתבעו והוא כובשו בחזקה יצאה לגמרי מכלל הלוואה ונעשה עושק ואין בזה משום מחזי כריבית כיון שהוא תובעו בחזקה והלוה הוא גברא אלימי ואינו רוצה לשלם הרי ניכר שפקעה הלוואתו ושרי.

כל זה כאשר הלווה נמנע במזיד מלפרוע את החוב, שאז יש מקום לקונסו. אך אין היתר לגבות אוטומטית ריבית, כאשר עיכוב פירעון החוב נבע משכחה. לכן ראוי שכל עוד אין לחברה 'היתר עסקא', יקפיד כל אדם על תשלום החוב בזמן. ואם הוא חושש משכחה - יחתום על הוראת קבע וכדומה - כדי שלא להיכשל או להכשיל באיסור ריבית.

16. לקחת הלוואה על מנת להלוותה לאדם אחר / הרב שלמה אישון

שאלה | לאבי יש דירה שרשומה על שמי כבר כמה שנים (היא אינה שלי אלא רשומה על שמי כדי למנוע עיקולים וכדומה). אבי רוצה לקחת הלוואה כדי לבנות עוד דירה (שתהיה רשומה על שמו). לקחנו הלוואה מהבנק שבה אני הלווה, על ידי משכון הדירה שרשומה על שמי. באופן זה הריבית שלוקח הבנק קטנה יותר. הכסף אינו מגיע אלי אלא מיד עובר לאבי לחשבוננו. הוא רשום בתור ערב בעסקה, ויש מחשבונו הוראת קבע לתשלום המשכנתא.

א. האם אנו צריכים לעשות בינינו 'היתר עיסקא'? ב. אם כן, כיצד יש לעשות זאת? ג. לי אין שום עסק או דירה אחרת אלא רק דירה שלו שרשומה על שמי. אם כן, האם מועיל 'היתר העסקא' שלי עם הבנק?

תשובה | ראשית צריך להגדיר מי נחשב כאן הלווה. מדברך אני מבין שמבחינת הבנק, אתה הוא הלווה. אמנם אביך רשום בתור ערב, אך אם ההלוואה לא תיפרע - קודם כל יפנה הבנק אליך, ורק אם לא ניתן יהיה לגבות ממך - יפנה אל אביך. אם כך הוא, הרי כיון שהאחריות על ההלוואה היא עליך - אתה נחשב הלווה, אף אם למעשה הכסף

עובר ישירות לחשבון הבנק של אביך. אכן, היות שאתה לוקח את ההלוואה עבור אביך, ואף הבנק יודע זאת, שהרי הוא מעביר את הכסף ישירות אליו - אין צורך שתעשה 'היתר עסקא' בינך לבין אביך. ו'היתר העסקא' של הבנק תופס גם לגבי ההלוואה שקיבל אביך.⁷¹ לגבי העובדה שאין לך עסק - מבחינת הבנק הדירה שרשומה על שמך נחשבת דירה שלך, ולכן היא יכולה להיחשב לעסק שעליו יש רווחים.

17. שינוי מעות צדקה / הרב רועי הכהן זק

שאלה⁷² | אני חבר ב'מועצת חברים' נבחרת של קהילתי, שאחראית על כל ענייני הקהילה: על חלוקת הכספים, תחזוקה ועוד. המועצה רשאית להחליט החלטות בכל העניינים על דעת הקהילה. בקהילה שלנו יש קופת גמ"ח למתן הלוואות, בהנהלת גבאים מתנדבים שמונו על ידי עיקר הכסף בקרן הגמ"ח נתרם על ידי זוג עירי שפטר לפני שנים רבות. בגמ"ח יש כסף רב, אך פחות משליש מהכסף מנוצל להלוואות. אחת הסיבות שאין מנצלים את מלוא הסכום להלוואות היא שלפי כללי הגמ"ח וחוקיו, רק בני הקהילה או באי כוחם יכולים לקבל ממנו הלוואות, ואין הרבה דרישה לכך. כמו כן בכללי הגמ"ח יש דרישה לערבים מוכרים, ועוד כללים שאינם מאפשרים לתת הלוואות לכל דיכפין. שאר הכסף מושקע בבנק.

כעת אנחנו נאלצים לעשות שיפוץ כללי בבית הכנסת הגדול של הקהילה, מאחר שהוא ישן מאוד ולא נוח לשימוש. באו אלי הגבאים, כדי שאמצא דרך ואפשרות לשנות את הייעוד של כספי הגמ"ח ולהשתמש לפחות בחלק ניכר מהם לצורך שיפוץ בית הכנסת. מכיוון שמעות הגמ"ח ניתנו לגמ"ח ביוזמת הנפטרים בצוואה ולא נגבו, אולי רשאים בני הקהילה בראשות המועצה לשנות את ייעודם של חלק מהמעות ולהשתמש בהם לשיפוץ, שהרי מדובר כאן בדבר מצווה?

תשובה | לפי הנתונים שבשאלה נראה כי המקדישים תרמו על דעת גבאי הקהילה שהתמנו לכך, ולא מינו גבאים משל עצמם. אילו היה מינוי הגבאים על פי הוראות המקדישים, בוודאי היה הדבר תלוי בדעת הגבאים האמורים, בכפוף לאמור בשטר ההקדש או במסמכי ייסוד קרן הגמ"ח. ועיין בהרחבה בשו"ת 'מכתב לחזקיהו'.⁷³ יתר על כן, בשאלה נאמר שחלק הארי של הכסף הוא מנדבתם של בני הזוג הנ"ל, ומשמע שחלק מהכסף מקורו מתורמים אחרים, ואם כך יש לדון בתנאי ההקדשה שלהם. כמו כן, יש לעיין היטב במסמכי התרומה המקוריים של בני הזוג הנ"ל, שמא שיירו הם ליורשיהם או לנציגיהם זכות וטו על שינוי מהותי (להבדיל מהניהול השוטף). אם אין הוראות נוגדות בשטר ההקדש, נראה שיש למועצת החברים דין של 'בני העיר', ואכן יש להם סמכות להחליט על שינוי ייעודם של כספי צדקה. מכיוון שאנחנו פוסקים כדעת ר"ת⁷⁴

71. תורת ריבית, פרק יז סעי' יד ובהערה כא שם.

72. השאלה נערכה על-ידינו לצורך פרסומה בקובץ זה. השאלה המלאה מופיעה באתר של מכון כת"ר.

73. שו"ת מכתב לחזקיהו, הלכות הקדש, סימן יב.

74. תוס', בבא בתרא ח ע"ב ד"ה ולשנותה לכל מה שירצו.

והרמב"ם⁷⁵ של'בני העיר' מותר לשנות אפילו לדבר הרשות, נראה שמותר לשנות לצורך שיפוץ בית הכנסת. אולם, כנגד זה עומד השיקול, שמן הראוי לכבד את רצונם של המקדישים שהכסף ישמש לגמ"ח ולא לצורכי בית הכנסת, (וכידוע נחלקו הפוסקים בדבר סדרי העדיפויות בין יעדים אלו.⁷⁶ אם כך יש לשקול בכובד ראש את השינוי.

18. כלי זכויות לאשכנזים / הרב משה כץ

שאלה | א. ספרדים הנוהגים להשתמש בכלי זכויות גם לבשרי וגם לחלבי, מהי ההגדרה של כלי זכויות? האם גם פיירקס? דורלקס? ארקופל? יש לציין שמדובר בכוסות וקעריות, כלומר שימוש במזון חם.

ב. כיצד ינהג אשכנזי הנמצא בבית ספרדי?

תשובה | א. באבות דרבי נתן כתוב שכלי זכויות אינם בולעים ואינם פולטים, ונחלקו הראשונים האם כך נפסק להלכה וכלי זכויות אינם בולעים ואינם פולטים⁷⁷ או שכיוון שכלי זכויות עשויים מחול, אז דינם ככלי חרס, שבולעים ופולטים.⁷⁸ ונראה לכאורה שהרמב"ם⁷⁹ אוחז בדעה השנייה, כיוון שכתב שאדם שקנה כלי זכויות מגוי יכול להכשירם על ידי הגעלה. ואם הם אינם בולעים ואינם פולטים, אז אין צורך להכשירם. מר"ן כתב ב'שלחן ערוך' (או"ח סי' תנב סעי' כו) שכלי זכויות אינם צריכים הכשרה לעניין חמץ בפסח:

כלי זכויות אפילו מכניסים לקיום ואפילו משתמש בהם בחמין אין צריך שום הכשר שאינם בולעים ושטיפתם בעלמא סגי להם.

אולם נחלקו אחרוני פוסקי ספרד האם פוסקים כך הלכה למעשה או לא, ולכן לא כל בני ספרד נוהגים כך. בני ספרד ההולכים לפי הפוסקים של הרב עובדיה יוסף זצ"ל נוהגים כך,⁸⁰ והספרדים ההולכים לפי ה'בן איש חי' אינם נוהגים כך,⁸¹ וכך פסק גם הגר"מ אליהו

75. רמב"ם, הל' מתנות עניים פ"ט ה"ז.

76. עי' ב"י, יו"ד סוף סי' רמט, וחידושי הגהות, שם, אות ב; שו"ע, יו"ד שם סעי' טז; ביאור הגר"א, לשו"ע, שם ס"ק כ; שו"ע, שם סי' רנט סעי' ב; שו"ת יהודה יעלה (אסאד), ח"א יו"ד סי' שטו; שדי חמד, כללים מערכת הבי"ת אות מד (ערוך בית הכנסת); ערוך השלחן, יו"ד שם, סעי' יח-יט.

77. תוס', ע"ז לג ע"ב, מרדכי, פסחים סי' תקעד; ספר האשכול ח"ג (הלברשטט תרכ"ט, עמ' 141); שו"ת הרשב"א, ח"א ס' רלג; רא"ש, פסחים פ"ב סי' ח; ר"ן פסחים ל ע"ב ועוד.

78. רבינו יונה, או"ח כלל נח סי' נ; תרומת הדשן, סי' קלב, בשם הסמ"ג.

79. רמב"ם, הל' מאכלות אסורות פי"ז ה"ג.

80. עי' שו"ת יביע אומר, ח"ד או"ח ס' מא; ילקוט יוסף, איסור והיתר ח"ג סי' פט, עב; וכך העלה גם שו"ת ישכיל עבדי, ח"ה יור"ד סי' יג; שם ח"ח יור"ד סי' לג.

81. בן איש חי, שנה ראשונה פרשת צו אות יד.

בספר 'הלכות חגים'⁸² לפי הרב עובדיה זצ"ל המנהג כולל את כל סוגי כלי הזכוכית.⁸³ הרמ"א כתב שם ב'שלחן ערוך':
 ויש מחמירים ואומרים דכלי זכוכית אפילו הגעלה לא מהני להו וכן המנהג באשכנז ובמדינות אלו.
 ב. יש אחרונים הסוברים שמה שפסק הרמ"א להחמיר בכלי זכוכית הוא רק לעניין פסח ומשום חומרא דפסח כי ב'שלחן ערוך'⁸⁴ בהלכות יין נסך כתב מר"ן שכלי זכוכית אינם בולעים ואינם פולטים, והרמ"א אינו חולק עליו שם.⁸⁵ ולכן נראה שבמציאות שצינת אפשר להקל משלוש סיבות:
 1. 'סתם כלים אינם בני יומן'.
 2. הרמ"א לא החמיר אלא בפסח.
 3. הכלי שאוכלים בו הוא בדרך כלל כלי שלישי (ורק לעתים כלי שני) ודין כלים אלו שאינם בולעים.

19. כשרות נתחי טונה / הרב משה כץ

שאלה | מהי רמת הכשרות של נתחי טונה? יש אומרים שיש בשימורי הטונה בעיה של חרקים.

תשובה | באופן כללי, דג כשר הוא דג שיש עליו סנפיר וקשקשת.⁸⁶ השם 'טונה' מקורו בשפה הלטינית - Thunnus. מבחינה מסחרית יש כיום כ- 40 זנים שונים של דגים הקרויים 'טונה', אולם מבחינה מדעית, יש פחות מעשרה סוגים של דג שהם באמת דג 'טונה'. חלק מהם קטנים, כפי שצינת בשאלה (פלמודה אטלנטית שוקלת כ- 2 ק"ג), וחלקם גדולים מאוד (טונה כחולה שוקלת למעלה מ- 600 ק"ג); יש סוגי טונה שיש להם סנפיר וקשקשת והם כשרים, ויש שאין להם קשקשים והם בגדר דג טמא ואסור לאכול אותם. אבל האמת היא שאין שום משמעות הלכתית לשם הדג, וכבר כתבו פוסקים מן האחרונים שהיום אי אפשר לסמוך על שמות של דגים כדי להחשיבם כשרים, כיוון ששמות הדגים אינם זהים בכל הארצות, ויש דג שהוא כשר בארץ אחת ובארץ אחרת דג הנושא אותו שם הוא דג טמא.⁸⁷ יש סוג נוסף של 'טונה', ואולי אליו התכוון השואל. הוא נקרא 'מרלין', וצורת הקשקשים שלו אינה רגילה, אלא הם מכוסים בשכבה של עור ואינם יורדים בקלות כמו הקשקשים המצויים והמוכרים, והפוסקים חלוקים האם הם נחשבים קשקשים או לא. הרב לוינגר בספרו החשוב על כשרות הדגים (ערך 'טונה') כותב שהרב אלישיב, הרב וואזנר והרב קרליץ מתירים אותו. לעומתם, הרב שטרנבוך,

82. הלכות חגים, פ"ה סעי' נב-נח.

83. שו"ת יביע אומר, ח"ד ס' ה; חזון עובדיה, הלכות הגעלת כלים אות ת.

84. שו"ע, יו"ד ס' קלה סעי' ח.

85. שו"ת זרע אמת, ח"ב יור"ד ס' מג; פמ"ג, יור"ד ס' קלה מש"ז ס"ק א; שו"ת משנה הלכות, ח"ט סי' קסח; שו"ת תשובות והנהגות, ח"א סי' תלב.

86. ויקרא יא, ט-יב; שו"ע, יור"ד ס' פג סעי' א.

87. עי' כף החיים יו"ד סי' פג סעי' ה.

הרב לנדאו ומערכת הכשרות של ה- OU אוסרים אותו. יש מערכות כשרות המתירות את השימוש בו ויש שאוסרות, וצריך לבדוק עם כל אחד כיצד הוא נוהג בשאלה זו.

20. מרק מכרובית טחונה / הרב משה כץ

שאלה | האם מותר להשתמש בכרובית רגילה (לא של חברה נקייה מחרקים) כדי לבשל מרק כרובית ולטחון אח"כ את המרק?

תשובה | כתוב בתורה פעמים רבות⁸⁸ שאסור לאכול חרקים. מהריבוי הזה אנו לומדים שבאכילת שרץ המים יש ארבעה לאווים, ובאכילת שרץ השורץ על הקרקע או על פרי המחובר לקרקע או לעץ יש חמישה לאווים, ובאכילת שרץ המעופף - שישה איסורי דאורייתא. נוסף על כך, איסור זה שונה מאיסורי אכילה אחרים בכך שמתחייבים עליו אף באכילה של פחות מכזית אם אוכל חרק אחד שלם. עם זאת, האיסור הוא רק כאשר החרק בגודל הנראה בעין בלתי מזוינת ולא במיקרוסקופ. אם החרק נטחן בתערובת עם דברים מותרים, האיסור מתבטל בשישים ומותר באכילה, אבל אסור לטחון את החרקים לכתחילה כדי לבטל אותם בשישים. מבואר גם ב'שלחן ערוך' (יו"ד סי' פד סעי' ח) שיש לבדוק את הירקות שנגועים בחרקים, וזו לשונו:

כל מיני פירות שדרךן להתליע כשהן מחורבים, לא יאכל עד שיבדוק את הפרי מתוכו שמא יש בו תולעת.

ידוע לכל חקלאי שכרובית נגועה מאוד בכעשרה סוגי חרקים שונים. הבעיה הקשה והמיוחדת שיש בכרובית היא שצורת הירק אינה מאפשרת ניקיון על ידי שטיפה, כי החרקים נתפסים בתוך המרקם הצפוף של התפרחת ואינם נשטפים החוצה. לכן אדם שטוחן כרובית, עובר על האיסור 'אין מבטלין איסור לכתחלה'⁸⁹. אולם יש שהעלו אפשרות להתיר טחינת פירות וירקות מתולעים על פי מה שכתוב ב'שלחן ערוך'⁹⁰, שמקורו ב'תרומת הדשן'⁹¹:

חיטים מתולעים, מותר לטחנן והוא שירקד הקמח לאור היום וכל תולעת שיראה שם, יזרקנו, והשאר מותר.

אבל בעיון בתשובת 'תרומת הדשן' עצמה נראה שטעמי ההיתר שלו תקפים במציאות של החיטים, וזו אינה דומה למציאות של הכרובית. א. מדובר בשעת הדחק (חז"ל אומרים ש'חיי נפש תלויים בפת'), ויש גם הפסד מרובה של כל הסחורה, ויש גם ספק האם יש שם תולעים, כי בדרך כלל התולעים בורחות מן הרחיים בגלל הרעש הגדול של המטחנה. לעומת זאת, נראה שהמציאות של הכרובית אינה דומה, כי גם שטיפה טובה אינה מסירה את החרקים, ולכן לא יצאנו מידי ספק, ולכן החרקים המצויים שם נטחנים ביחד עם הכרובית, ובזה הוא מבטל איסור לכתחילה.

88. ויקרא יא, יד; דברים יד, י, ושם יט.

89. שו"ע, יור"ד סי' צט סעי' ה.

90. שו"ע, יור"ד סי' פד סעי' יד.

91. תרוה"ד, סי' קעא.

לסיכום, אין אפשרות להכין מרק מכרובית נגועה בחרקים ואחר כך לטחון את המרק, מאחר שכרובית היא ירק שמוחזק בנגיעות, ואסור לטחון אותו כדי לאכלו מאחר שבטחינה עוברים על 'ביטול איסור לכתחילה'.⁹²

92. הערת עורך: י"פ. הרבה פוסקים סוברים שלדעות תרוה"ד והשו"ע שהוזכרו, כל שאינו מתכוון, אינו בכלל מבטל איסור לכתחילה (והסברה שאין איסור 'מבטל לכתחילה' כשאינו מתכוון, אינה מסתמכת על הסברות הנוספות שמביא תה"ד), וכ"כ הרמ"ק, מובא בשדי חמד מערכת האלף אות ד, שכיוון שאיסור 'אין מבטלין' אינו אלא מדרבנן, לא הוי פסיק רישיה שאסור; וע"ע בשדי חמד שם; ועי' עוד אנציקלופדיה תלמודית א, עמ' תרמ הערות 35-37, באיזו מידה צריך להיות 'אינו מתכוון' כדי שיהיה מותר; וכן מפורש בחכמת אדם, כלל נב סעי' ח-ט, ושם כלל לח סעי' כד. ועי' גם במאמר הרב יגאל הדאיה, 'עיבוד מזון שיש בו נגיעות', התורה והארץ ג, עמ' 432-452; ולכן למעשה, אם חותך את תפרחות הכרובית ומנקה את התפרחות היטב במים עם סבון, ואין וודאות שנותרו חרקים, וגם אינו מתכוון לבטל את האיסור, אלא טוחן את הכרובית יחד עם ירקות אחרים כדי להכין מרק, יש להתיר.